

IN MEMORIAM DIETERA HENRICHA (5. ledna 1927 – 17. prosince 2022)

Několik dní před Vánoci roku 2022 zemřel Dieter Henrich, jeden z nejvýznamnějších německých poválečných filosofů. Ačkoli byl méně prominentní než Jürgen Habermas, jehož byl souputníkem, nebo Hans-Georg Gadamer, jehož byl žákem a pozdějším následovníkem v Heidelbergu, měl rovněž mimořádný vliv na vývoj filosofie v Německu a mnohým k němu přispěl. Jeho působení zahrnovalo významné systematické a interpretační práce, rozsáhlou vydavatelskou činnost, objevování nových pramenů pro bádání, širokou přednáškovou a výukovou činnost domácí i zahraniční (příčemž významné bylo především jeho dlouhodobé působení ve Spojených státech amerických), práci ve významných badatelských institucích a účast na důležitých veřejných debatách. Měl řadu akademických žáků v Německu i ve světě. Kromě toho byl zprostředkovatelem mezi klasickým a moderním, analytickým myšlením, stejně jako mezi americkou a evropskou filosofií.

Henrich vyrostl v příznivých poměrech bezpečného domova v Marburgu, přesto bylo jeho dětství poznamenáno ranami osudu. Raná a těžká nemoc, smrt otce, ale i mládí ovlivněné nacionálním socialismem a světovou válkou podněcovaly jeho přemýšlivost a potřebu orientovat se v životě. V roce 1946 začal svá universitní studia, nejprve v oboru prehistorie. Zájem o archeologii si udržel ještě i později, i když především o archeologii teorií a diskursů. V roce 1950 pak Henrich ukončil studium filosofie, sociologie a historie disertací o jednotě vědosloví Maxe Webera u Hanse-Georga Gadamera. Weberova teorie poznání a jeho způsob tvoření teoretických pojmů zanechaly rovněž stopy v Henrichově vlastní metodice.

Henrichova nadání si brzy všimli další lidé, například Adorno a Heidegger. Henrich se jimi však nenechal zlákat a zůstal věrný liberální a dialogické atmosféře Gadamerovy katedry. Léta po promoci byla věnována intenzivnímu studiu novověké filosofie a byla již tehdy určena problematikou sebevědomí. Henrich v této době rozvinul teorii, která chtěla ukázat úzkou souvislost filosofie subjektu s etikou a naukou o idejích. Na Henrichovo myšlení mělo přitom vliv především dílo Immanuela Kanta a stalo se hlavním orientačním bodem jeho tvorby až do posledních let jeho života a působení. Ve svém habilitačním spisu (1955) podnikl Henrich první pokus vysvětlit morální vědomí ze struktury subjektivity, jako je tomu u Kanta. Protože však s tímto pokusem ještě nebyl spokojen, nikdy tuto práci nezveřejnil, nýbrž vydal namísto toho jinou studii: knihu, která zkoumala dějiny ontologického důkazu Boží existence v 17. a 18. století. Tato dodnes významná práce mu přinesla řádnou profesuru na Freie Universität

v Berlíně (1960), ale již v roce 1965 se jako profesor opět vrátil do Heidelbergu. V následujících letech vznikla řada klasických článků a pojednání ke Kantovi a autorům německého idealismu. Henrich se stal známým tím, že dokázal tyto komplexní texty vyložit v jejich systematických tázáních a navázat na diskursy moderního filosofování. Na tehdejší čtenáře učinilo dojem také to, s jakým přehledem ukázal meze koncepcí Kanta, Fichta a Hegela. Nebylo tak překvapením, že dostal nabídky ze Spojených států. Heidelberg sice neopustil, ale od roku 1968 po dvacet let učil zároveň jako stálý hostující profesor v USA, nejprve na Columbia University v New Yorku, později po mnoho let na Harvardu, kde byli jeho posluchači Hilary Putnam a jiní analytičtí filosofové, zatímco on, ačkoli již profesor, ještě studoval u Willarda Van Ormana Quina. I když se Henrich nikdy nestal analytickým filosofem, přesto napomohl tomu, aby se texty a teze analytických filosofů staly v Německu známými. Měl také sám značný vliv na vývoj analytických teorií sebevědomí a subjektivity, například u autorů, jakými byli Roderick Chisholm nebo Hector-Neri Castañeda a později Donald Davidson. Mnozí z těchto autorů se dokonce stali jeho přáteli.

Henrich se během studené války také pokoušel udržovat styky s filosofií za železnou oponou. V roce 1974 zorganizoval hegelovský kongres v Moskvě a dosáhl toho, že Kantův životopis, který napsal Arsenij Gulyga, byl přeložen z ruštiny do němčiny. Zajímal ho rovněž dialog s asijskými filosofií. V roce 1979 vyučoval jako hostující profesor v Tokiu a zabýval se tehdy kromě jiného dílem Nišidy Kitaróa.

Henrichův přechod na Ludwig-Maximilians-Universität v Mnichově (1981) však označoval v jistém smyslu předěl v jeho působení. Jeho obsáhlá zkoumání k problematice sebevědomí a toho, co k ní již vypracovala německá klasická filosofie, ho poučila o tom, že tento problém není možné pojednat tak izolovaně, jak to dosud činily fenomenologie nebo analytická filosofie. Henrich viděl, že patří spíše do kontextu celého „vědomého života“ člověka a že tento život a pokus člověka orientovat se v tomto životě a ve svém světě obsahují důležité odpovědi na otázky týkající se povahy sebevědomí. Avšak úsilí člověka orientovat se v životě a ve světě muselo vést vposled k metafyzice. Metafyzika se tak stala nutným elementem v zabývání se problémem lidského já. Henrich dále viděl, že vzhled do této souvislosti byl jedním z důležitých podnětů k rozvoji německé klasické filosofie v době mezi vydáním Kantovy *Kritiky čistého rozumu* a Hegelovou smrtí. Velkorysé prostředky na bádání, které Henrichovi poskytla bavorská vláda, mu dovolily prozkoumat vývoj německé klasické filosofie, a to s přesností a systematickou hloubkou, jak se to předtím ještě nikomu nepodařilo. Zvláště důkladně Henrich v této době ukázal také význam, který pro tento vývoj mělo dílo básníka Friedricha Hölderlina, Schellingova a Hegelova spolužáka a přítele v Tübingen. Osmdesátá a devadesátá léta 20. století, Henrichova „mnichovská“ léta, se tak stala epochou návratu metafyziky a dějin filosofie. To vedlo k debatám s Jürgenem Habermasem a jinými, kteří v tom spatřovali odklon od moderních paradigmat vědy. Ale Henrich dokázal vždy dobře zdůvodnit směr, v němž se rozvíjelo jeho bádání, a význam otázek, které si kladl.

Rozsáhlý obzor, v němž se Henrich naučil rozumět sebevědomí, mu také umožnil, aby své poznatky uplatnil v jiných než jen filosofických diskurzech. V posledních desetiletích psal o tématech, jako jsou německé znovusjednocení, etika v nukleárním míru, umění a dějiny umění, literáti jako Franz Kafka či Samuel Beckett, a v době po roce 2000 vedl dialog s evangelickými a katolickými theology o vztahu myšlenky Boha a sebevědomí. Vedle mnoha cen, čestných doktorátů, nabídek domácích i zahraničních profesur a členství v domácích i zahraničních akademiích se Henrich mohl rovněž dočkat toho, že svými výzkumy založil vlastní školu zabývající se zkoumáním sebevědomí, k níž patřili nejprve dřívější studenti jako Konrad Cramer, Manfred Frank, Ulrich Pothast nebo Jürgen Stolzenberg, později však i jejich studenti, takže tato škola existuje více než padesát let a má stoupence a diskusní partnery ve Spojených státech i v jiných zemích. Jeho intelektuální zvidavost, velká disciplína a silné vědomí odpovědnosti, ale také nevyčerpatelná kreativita ho doprovázely až do posledních let života. Ještě ve svých devadesáti letech publikoval důležité knihy a články a přitom vždy znovu rozvíjel a nově promýšlel témata, která ho provázela po desetiletí.

Kdo Dietera Henricha znal osobně, mohl s ním mít rozličné zážitky. Mladý Henrich, jak o tom vypravovali jeho starší studenti, vyučoval někdy ve svých seminářích takovým způsobem, že již po několika minutách nebylo možné chápat, o čem vlastně pojednává. Na druhé straně byl Henrich podle všeho vstřícným kolegou, který podporoval mladší vědce, zajímal se o starosti a otázky studentů a udržoval živé a intenzivní intelektuální styky s filozofy, kolegy z jiných disciplín a umělci. Jeho intelektuální bystrost, schopnost ihned objevit rozhodující moment diskuse či argumentu a lehkost, s níž disponoval celou filosofickou a kulturní tradicí, byly ohromující. Měl také smysl pro přátelství, avšak předpokladem k němu byly na straně protějšku značné lidské nebo intelektuální přednosti. Když se však někdo vážně zajímal o věčná témata a jeho vlastní teze k nim, byl Henrich také trpělivý a pozorný k jeho dotazům, i když byl jejich autorem pouhý student. Jeho zásadou bylo požadovat a podporovat.

Henrich doufal, že by filosofii bylo možné opět zjednat postavení, které měla v dřívějších dobách. Trpěl tím, že se rozšířily materialismus, funkcionalismus a scientismus a že se snížila schopnost uchopit život v myšlení a žít s bdělostí. Zvláště německé filosofii vyčítal, že si bázlivě zúžila svůj obzor na speciální témata a imitaci anglosaského myšlení. Ve svém vědeckém díle se pokoušel zohledňovat šíří pohledů na určité téma. Proto zřídka pojednával problémy izolovaně, nýbrž většinou v širším kontextu. Přispívalo to ovšem k tomu, že jeho výklady byly často velmi abstraktní a plné subtilních rozlišení, což i zkušeným čtenářům ztěžovalo prohlédnout je. Teprve v pozdější době nabyly mnohé z jeho textů téměř epické šíře, která však rovněž ne vždy podporovala jejich recepci.

Vedle svých zkoumání věnovaných filosofii novověku, především německé klasické filosofii, jakož i svého nového založení filosofie subjektu byl Henrich inovátorem i v metodickém ohledu. Se svými analýzami k raným dějinám německého idealismu během svých mnichovských let rozvinul zvláštní metodiku, pomocí níž lze rekonstruovat debaty a diskuse, v nichž vznikly texty oné doby,

a učinit je přínosnými pro současnou recepci. V této metodě, kterou nazýval „konstelační bádání“, striktně vzato dovedl dále argumentační rekonstrukce jednotlivých pozic, které prováděl dříve. Konstelační bádání chápe texty a vědecké prameny jako příspěvky k věcnému diskursu, který žádný jednotlivý příspěvek nedokáže plně vyčerpat. Všechny dohromady však poskytují obsáhlou analýzu věcného tématu ležícího v základu. Jejich výklad tudíž nemůže postupovat jen na způsob textové hermeneutiky a dějin recepcce, nýbrž musí se sám odehrávat na základě porozumění tématům, jež jsou v nich probírána. „Konstelace“ byly tedy pro Henricha věcné vztahy, nikoli pouhé vztahy textů, a musely být proto také chápány z věcného hlediska. Tento přístup, který, pokud jde o jednotlivost, zajisté vyvolal kritiku, působil přesto přínosně ve zkoumáních prováděných v posledních desetiletích v humanitních vědách. Zachovaly se v něm také jisté prvky gadamerovské hermeneutiky. Henrich považoval své vlastní filosoficko-historické výzkumy zabývající se počátky německého idealismu za příklady tohoto přístupu.

S Dieterem Henrichem odešel, jak je třeba vposled také říci, jeden z posledních představitelů typu klasického vzdělance, který byl značně rozšířen na německé universitě 19. a raného 20. století. Hluboké, pronikavé pochopení jeho oboru bádání se u něho spojovalo se širokým vzdělanostním obzorem, bezmezná píle s bohatými a mnohostrannými společenskými vztahy. Jeho vystupování jako badatele a učitele se nevyznačovalo pedantičností nebo úzkým obzorem myšlení a vědění, s nimiž se lze v akademickém světě občas setkat. Henrich nebyl jen myslitelem světového pojmu filosofie, ale byl zároveň *světoobčanem* filosofie. Získal tím velké zásluhy nejen ve filosofii a u kolegů v mnoha zemích, ale také ve své vlastní zemi.

V České republice byl Henrich dobře znám odborníkům a jeho práce byly také širšímu publiku zpřístupněny překlady a studiiemi od autorů, jako jsou Jindřich Karásek, Jan Kuneš a jiní. Jeho dílo si zaslouží trvalou recepci všude tam, kde je ještě oceňován „duch důkladnosti“ (I. Kant). Henrichova smrt je proto, jako smrt mnohých jeho filosofických současníků v posledních letech, událostí dalece přesahující jeho vlast.

Holger Gutschmidt
(přeložil Jan Kuneš)